

Antropokratizam pismovnog poliloga

Danko Plevnik

"Komunist", Zagreb

Sažetak

Nastupajućem informatičkom i znanstvenom društvu odgovara precizna komunikacija. Tu preciznost najviše omogućuje pisana komunikacija. Ona međutim sve više postaje elektronička. Ta tzv. kompjunikacija u isti mah osigurava dubinu i širinu argumentacije. Mnoge dokazane prednosti pri komuniciranju suvremenim elektroničkim napravama ne koriste se u dovoljnoj mjeri uslijed društvenih političkih ili osobnih predrasuda. Autor smatra da je njihovo korištenje neodgovorno želimo li se od demokratskog nadglasavanja približiti antropokratskom argumentiranju. No, prioritet u svemu tome mora imate sebe-znanje i komuniciranje spoznaja, a ne tehnološko-medijski fetišizam.

Da čovjek ne bi postao klaunom retorike budućnosti, projektorom priželjkivanja ili prejudiciranja, neophodno je da informacije o mogućem daljnjem razvitku civilizacije putem pisanog, tiskanog, kompjutorskog, kinetičkog... teksta crpi iz analize kvalitete strukture sporazumijevanja unutar samog akta komuniciranja.

Istraživači obično, u skladu sa svojim profesionalnim interesom, izdvajaju iz tog akta samo one segmente koje pokriva tek njihova znanstvena disciplina. Pokušavajući biti precizniji u pogledu tumačenja tog arbitrarno izdvojenog dijela, oni u isti mah postaju neprecizniji u pogledu viđenja izostavljenih dijelova i moguće cjeline.

Osnovne pretpostavke komunikacijskog akta dao je, i ne znajući da ćemo to iskoristiti u ovu svrhu, već prije nekoliko stoljeća Francis Bacon, aforistički upozoravajući kako čitanje stvara potpunog, sastanak okretnog a pisanje egzaktnog čovjeka. Svako razdvajanje i reduciranje ove trijade narušava jedinstvo cjeline humanog komunikacijskog akta.

Otuda se mogu predvidjeti i shvatiti razočaranja koja nastaju kad se pukim pisanjem pomoću kompjutora ne postiže očekivana "egzaktnost", već se, više ili manje bolno ovisno o tome tko je investirao u dotične tehnološke nade suočava s ubrzanijim podizanjem vlastitog nečitanja, neučenja i neznanja na višu tehnološku razinu. Ta iluzija da će kompjutori biti u stanju da pospješuju radne i komunikacijske procese neovisno o našoj spremnosti na vlastitu, organizacijsku i tehnološku promjenu sve se otrežnjenije naziva "displetis".

I dok kompjutori čekaju od ljudi intenzivniju proizvodnju novih organizacijskih i komunikacijskih oblika, čovječanstvu predstoji globalni prelazak na pokretno pisano mišljenje, u onom znanosnom smislu kakvo je još Edmund Husserl pridavao pismu. Preciznost pismovne riječi omogućila je i znanstvenu preciznost, što potvrđuje i Jacques Derrida, kazujući da je pismo prije uvjet negoli predmet *episteme*. Možda je on u svom

programom biti polje pisma. Danas vidimo da je to i polje semiotike. Međutim, domašaj njegova teorijskog oka ogleđa se u tome što je u jeku informatičko-kibernetičkog prakticističkog konstruktivizma (1967) ustvrdio kako "ova neminovna veza kibernetike i 'društvenih nauka' pisma vodi ka jednom dubljem preokretu".¹

Što znači taj dublji preokret u Derrida-kategorijama, u to ovom prilikom nije neopodno ulaziti. Preokret je praktički očigledan. Da li i dovoljno dubok? I to je očito - nije. Ne samo u socijalnom smislu demokratizacije procesa preokretanja, već i na gnoseološkom planu. Dijalog pomoću kompjutora prije se odvija "smrznutim govorom" no znanstvenom mišlju. To dakako nije nikakav problem, ostaje li se u domeni privatne konverzacije gdje čovjeku motive još uvijek više priskrbljuje iracionalizam.

Društenost se, međutim, relevantno potkrepljuje - informacionalizmom. Tendencija informacijskih procesa i njihov utjecaj na znanost i društvenu javnost vodi ka (re)programiranju strukture sporazumijevanja. Da ta struktura suštinski ovisi o povećanoj ulozi pisane komunikacije, svjedoči i sama pojava informacijske znanosti. "U procesu i znanstvenog i filozofijskog mišljenja" – smatra jedan od njenih teoretičara, Miroslav Tuđman, – "pismo nije samo *t e h n i k a* prikazivanja mišljenja, puka zabilježba onoga što je rečeno. Pismo je povezano s unutrašnjim razvojem mišljenja, s 'prostornim raspoređivanjem' mišljenja i u kranjoj konzekvenci sa samim sadržajem mišljenja."²

Eksperti umjetne inteligencije nastoje dokazati da i kompjutor nije samo tehnika, već epohalni korak ka kolektivnijoj proizvodnji i akceleraciji znanstvenog mišljenja. Time se dolazi do nove (sin)teze: kompjutora i znanosti. V. V. Nalimov tako organizaciju znanosti objašnjava kao informacijski sistem.³

I najpovršnija anatomija rada kompjutora daje predstavu o samoorganizirajućem sistemu komuniciranja ili programiranoj intrakomunikaciji. Da bi komunicirali, i kompjutor i nauka moraju najprije izvršiti striktnu unutarnju komunikaciju, ponoviti unaprijed zadane korake uhodane procedure. Zato je za uspješno komuniciranje (s) naukom i kompjutorom uputno, kao što to zgodno primjećuje Arnold Brown, da sami sebe opremimo za komunikacijsko doba, budući da "ljudi koji uspješno komuniciraju znaju kako da 'čitaju' ljude s kojima komuniciraju"⁴.

Politička ekonomija komuniciranja

To se "čitanje" može postizati biofidbekom, praćenjem fizioloških reakcija, običajnim navadama, anketama ili pak manipulacijama. Najviše uspjeha upravo ima ono koje kontrolira pristup, razumijevanje i interpretaciju informacija, budući da i kad imamo informacije često nemamo vlast, iako nas biznišmeni informacijama pomalo biblijskom samouvjerenošću uvjeravaju u suprotno.

Kad već ne pucamo na vlast nad tržištem informacijama, jer i to ovisi o ličnim predispozicijama i tipu društva, možemo li barem računati na slobodnije rukovanje vlastitom i javnom komunikacijom? Naravno ne zaboravljajući na ideale "Baconovog komunikacijskog akta", tj. obavezu da u komuniciranju moramo i čitati, dogovarati se i pisati, ili još drugačije; pripremati se, predkomunicirati, organizirati i elaborirati

1 Jacques Derrida, *O gramatologiji*, "Veselin Masleša" Sarajevo, 1976, str. 18.

2 Miroslav Tuđman, *Teorija informacijske znanosti*, Informator Zagreb, 1986, str. 45.

3 V. V. Nalimov, *In the Labyrinths of language: A Mathematician's Journey*, ISI Press, Philadelphia, 1981.

4 Arnold Brown, *Equipping Ourselves for the Communication Age*, u: *Communications Tomorrow*

diskusiju neke problematike. Međutim, vodi li naša priprema i kolekcioniranju privatnih informacija? Je li naše dogovaranje uvijek javno? A napisano odista aktualno? Vodi li nas suvremena komunikacija za mnoge još ljude zatvorenim medijima organizaciji izdavanja i tehnicima transmitiranja podređenom bratstvu, ili pak jedinstvu komunikacijskog općenja?

Koliko god se tehnolozi trudili da socijalne uvjete učine tehnički irelevantnim, različita društva svete se različitom tradicijom. U Švedskoj je npr. tajnost informacija mjera političkog suvereniteta, a u SAD se upravo u širenju vlastitog političkog (sve) suvereniteta sagledava mjera informacije. Ono što godinama pokušavaju dokazati mekbrajdovski komisionari (da bi smanjenje informacijskog jaza pridonosilo i smanjenju ekonomskog jaza, a što je dobrim dijelom uzrokovalo američko povlačenje iz UNESCO-a), još je 1979. dokazao Glen Fisher. Nazvavši SAD najvećom svjetskom komunikacijskom nacijom, on je naglasio gotovo legitiman utjecaj njezinih medija i poruka na druge kulture i mijenu načina života⁵.

Nema sumnje da tip proizvodnje i tip vlasti nad informacijama uvelike određuje i pravac razvoja i ovlađivanja komunikacijskom filozofijom. U postindustrijskom društvu dolazi do veoma delikatnih proturječnosti između proizvodnje i komuniciranja jer se oboje napajaju iz istog resursa: informacije. S jedne se strane sve nepobitnijim čini Marxovo predviđanje da razvoj oblika komuniciranja pozitivno utječe na razvoj društva i pojedinaca, dok s druge strane monopolistička proizvodnja i raspodjela informacija čini najveću prepreku upravo razvitku takvih oblika. Komuniciranje pseudoinformacijama ne vodi daleko ni društvo ni pojedinca. Ali što će dogmata novi sistemi komuniciranja? Odnosno, možemo li uz takvo rapidno povećavanje tržišnih informacija od silnog pasivističkog praćenja i elaboriranja uopće dospjeti da komuniciramo?

Valja stoga zadržati epistemološke rezerve prema ekonomističkoj scijentifikaciji komunikacije i politokratskoj scijentifikaciji informacije. Informacije moraju biti endogenog, produkcionog, a ne tek ideološkog ili potrošačkog karaktera. Pokazalo se da su informacije roba koja se sve tragičnije plaća, pogotovo uzimaju li se ili kupuju nekritički, kao što su to često činile zemlje koje su izbjegavale općedruštvenu i općeznanstvenu komunikaciju nabavljenih informacija: podneblja Drugog i Trećeg svijeta. Ne treba posebno isticati da su se više kupovale informacije visokorazvijenih zemalja (SAD), ali ne samo zbog rasta informacijske privrede nego i zbog njene dostupnosti, raširenosti, atraktivnosti i – ne manje značajne – komunikativnosti.

Međutim ostaje pitanje trebamo li često neke informacije zbog toga što ih je netko proizveo i nudi ili zato što su nam baš one potrebne da uredimo vlastiti, društveni i globalni život? Prave informacije najčešće saznajemo tek onda kada nam, nažalost, više nisu potrebne, osim za bogatiju unutrašnju povijest. Premda se zbog sukcesivne a ne paralelne (ili možda i anticipativne) proizvodnje informacija i komunikacije s vodećim proizvođačima informacija mnogi znanstvenici i tehnolozi i mnoge zemlje već lupaju po glavi, i sasvim letimičan pogled na pitanje evropskog pristupa strategiji komunikacije ne nagovještava radikalnije izlaze iz trenutno nešto rezolutnijeg, ali organizacijski još uvijek, dominantnog tehnicističkog voluntarizma. Dok središnji dio zapadnoevropske EUREKE, programa kojim bi se tehnološki moralo doskočiti SAD i Japanu, zauzima EUROCOM (kompjutorizirani informacijski sistemi i centri za istraživanje te oprema širokog opsega – bez ikakvih ambicija problematizacije novih komunikacijskih odnosa u društvu), u tzv. istočnoj EUREKI ili "Kompleksnom programu naučno-tehnološkog razvoja zemalja SEV-a do 2000 godine" umjesto istraživanju tehnologija komuniciranja,

pažnja će se posvećivati razvoju atomske energije. Ovo "umjesto" naime označuje jedinu suštinsku razliku ovih dvaju istraživačkih programa koji, upravo radi zaobilazanja problematike proizvodnje suvremene komunikacijske tehnologije, ne ide u prilog potonjem. Bez ekspanzionizma u proizvodnji komunikacijske tehnologije i podruštvljavanja komuniciranja uopće, a ne samo među znanstvenicima i samo znanstvenim informacijama, već i političkim, ekonomskim, kulturnim, socijalizam si neće tako lako priskrbiti šansu da dohvati visokotehnoški razvoj kapitalizma i svih strukturalnih i socijalnih promjena koje takav razvoj izaziva. Jedini uvjet za takvu moguću ekspanziju jest nagla i korjenita demokratizacija društveno-političkog života, što nažalost za socijalizam još uvijek predstavlja strah veći i od civilizacijskog zaostajanja.

Upotrijebimo li metaforu da će roboti raditi, kompjutori proračunavati optimalne ekonomske odluke, ljudima ipak ostaje ono najteže - da razborito, kulturno i humano komuniciraju. Hoćemo li uopće znati razgovarati mimo rada i ekonomije? To navodi da bi politička ekonomija rada trebala ustupiti mjesto političkoj ekonomiji (ali i filozofiji) komuniciranja, proizvodnji nove proizvodnje komuniciranja.

Uzmemo li za polazište Marxovu tvrdnju da revolucioniranje načina proizvodnje u manufakturi ovisi o radnoj snazi a u industriji o sredstvima za proizvodnju, mogli bismo svoju misao bez većeg straha podvrći ekstrapolaciji da to u informatičkoj organizaciji društva onda postaje ovisno od sredstava za *komuniciranje spoznaje*. A to je ona ogromna civilizacijska razlika u odnosu na dosadašnju proizvodnju rada i reificiranu psihološku sigurnost. Odnosi li komunikacijsko spoznajno zadovoljstvo pobjedu nad nekomunikativnim, sebi samom dovoljnim nagomilavanjem stvari, mnoge industrijalističke i robne kategorije razumijevanja čovjeka i društva bivaju anakroničnima. Jer dok se materija dijeljenjem smanjuje, informacija se povećava (za mnoga praktična i receptivna iskustva).

Ulazimo u razdoblje kad, kako pretpostavlja Adolf Dragičević, "informacijski oblici novog života tek otvaraju perspektivu ljudske povezanosti bez robne proizvodnje i tržišta", upućujući na tendenciju individuiranog zajedništva i dematerijalizacije vlasništva i društvenosti.⁶ No da bismo kaotični rast informacija pretvarali u humani razvoj komuniciranja, moramo akceptirati i iskustva onih koji se, poput François Perrouxa, bave idejom integralnog razvoja. "Da li će humanizirani poredak biti uveden putem strukturalnih dijalektika i kroz dijaloge kultura", kaže ovaj autor, "ne zavisi od jednog dobročiniteljskog zakona Prirode niti od 'prirodne' dobrote ljudskog bića."⁷

Drugim riječima, kolonijalizam i eksploatacija neće nestati samo uslijed ekonomske kontradikcije ili uslijed toga što će se priroda egoizma "popraviti", već neprestanom ali i organiziranom političkom borbom te etičkom i društvenom (samo)izgradnjom. Ali nestankom neke vidljive ekonomske ili političke kontradikcije skloni smo vjerovati u nekakvo eshatološko "dekontradikcioniranje", previdajući nove i suptilnije proturječnosti. To će reći, možemo li biti demokratičniji unutar postojećih komunikacijskih sistema i komunikativniji unutar postojećih političkih sistema? Stara politička organizacija društva, još starija organizacija političkog djelovanja i donošenja odluka osnovne su prepreke - uz sadašnju politekonomsku proturječnost informiranja i komuniciranja - uvođenju nove komunikacijske paradigme.

Od hijerarhije odlučivanja ka mreži odlučivanja ide se zasad jedino u znanosti. Političke i društvene strukture se tomu još tvrdoglavo opiru. Bojazan od verifikativne instant javnosti, koju može osigurati suvremena komunikacijska tehnologija, i

birokratska inercija još uvijek snažno sprečavaju da umjesto demokracije mediokritetstva i manipulirane percepcije razvijamo - antropokraciju.

Obećanja komunikacije

No, ponovimo što je to demokracija. To je društvena situacija u kojoj mi odlučujemo o tuđim htijenjima, odnosno kad o našim htijenjima odlučuju predstavnici izabrani na takav način da se najmanje obaveznim čine upravo nama. Ti avangardni predstavnici suočavaju se na nekom sastanku historijski impotentnog oblika da bi se nadglasavali. Ako pobijedi većina ruku, kažemo da imamo demokraciju, pobijedi li manjina, žalimo se na oligarhiju, a odnese li pobjedu pojedinac - ne smijemo ni pisnuti da je to tiranija.

Takva i slična politička odlučivanja, u ma kojoj društvenoj instituciji i instanciji, podražavaju strukturu patrijarhalnog komuniciranja (u kojem za žene i mlade "prirodno" nema mjesta). Najviše što demokracija zatečenih, etički zaostalih i oligofreničnih pojedinaca može doseći je konsenzus, često puta kao dokaz... čega? Njihovog vlastitog međuljudskog uvažavanja.

Mada je i to napredak prema vremenima kada se nije rukovalo već ubadalo nožem i "nosioca" suprotnog mišljenja jednostavno smaknulo, čovječanstvo se s iverice nuklearnog omnicida mora početi odricati terorizma svog antropološkog izživljavanja i okretati se antropokratizmu argumenata. Međutim, ljudi su se odveć tašto navikli da se identificiraju sa svojim mišljenjem. Bolje rečeno, s jednom od faza razvoja ili involucije vlastitog mišljenja. Onaj tko je ikada pokušao misliti zna da čovjek misli dok ima interesa, znanja i volje da nadograđuje započet proces mišljenja. Čim izgubi snagu ili smisao da misao pokreće dalje, pojedinac se začahuri u svoje mišljenje koje brani tvrdoglavošću kakvom se brani svako privatno vlasništvo. Zapravo mišljenje i jest privatno, tek je znanje društveno.

Poteškoća razvoja jednog društva može se ogledati upravo u predominaciji privatnog mišljenja ili pukih informacija nad njihovom društvenom obradom i sintezom. Još 1965. godine ustanovio je to Helmut Schelsky: "Opasnost depolitizacije, a to znači istovremeno dedemokratizacije građana države, putem prevelikih informacija, odavano je aktualna."⁸

To i jest osnovna proturječnost informacijskog društva. Svi mi koji težimo u komunikacijsko društvo morali bismo mnogo aktivnije i sistematičnije stimulirati politizaciju komunikacije. Svakodnevna praktična i idejna sukobljavanja oko svrhe, kontrole i obrazaca javne komunikacije ne samo da su legitimna nego su i uvjet njezine autonomije i osnovna pretpostavka antropokracije. A nezavisnost komunikacijske politike ne može se braniti nepolitičkim sredstvima ili samoselektivnim informacijskim medijima. Nova komunikacijska tehnologija bit će u službi antropokratizma jedino bude li praćena geometrijskim porastom političke, društvene i globalne (samo)svijesti. Ona nas ne oslobađa moralnog pritiska i izazova politike, već nas još dosljednije obavezuje na građenje javne riječi i javnog čina.

Kroz javnu komunikaciju ne bismo smjeli samo govoriti ono što (mislimo da) znamo, već bismo se morali naučiti da dolazimo do novog znanja. Kompjutorska tehnologija tu otvara široke mogućnosti. Međutim, taj izazov neće postajati civilizacijski, budu li se na njega odazivali samo informacijski znanstvenici, komunikolozi, programeri... Prednosti kompjutorske komunikacije, ili "kompjunikacije", kako je to

sažeo Edward Cornish⁹, morali bi najprije shvatiti i dublje osjetiti upravo oni koji unutar tradicionalnih sastankokratskih društvenih struktura odlučuju na stari, hijerarhijski način. Političari kontroliraju informacije i jedina koncesija što je iz takvih struktura mogu dati je da dopuste pravo na vlastiti govor. Međutim, današnjem razvoju društva to nije dovoljno. Njegov brzi rast zahtijeva ne samo da i mi govorimo nego da se i dogovaramo, da komuniciramo, da podignemo komunikacijsku revoluciju. Oruđa za tu revoluciju su već tu.

I najveća mašina na svijetu - svjetska telekomunikacijska mreža, koja će 1990-ih raspolagati s oko milijardu telefona, teleksa, mreža podataka - nalazi se na sektoru komunikacija. Telefon budućnosti kojim se okretanjem 17 znamenaka dopijeva na bilo koji dio svijeta i kojim je moguće prenositi glas, pismo i sliku učinit će za slobodu informacija i komunikacija više nego traktati o oslobođenju čovjeka putem maratonskih, zadimljenih sastanaka ili dimne zavjese idealizatorskih citata.

Kompanija BELL CANADA izradila je, primjerice, pred desetak godina glasački telefon (Vote-a-Phone), uz kojega je bila prikopčana DA-NE glasačka kutija. Time tehnologija omogućuje pojedincu da ne mora odlaziti u mjesnu zajednicu i slušati rurbane Demostene i Cicerone, kojima tuđe vrijeme ništa ne znači, pa misle da ga mogu trošiti do mile volje, već putem takvog telefona izražavati svoje demokratsko uskraćivanje ili davanje podrške nekom prijedlogu, zajedničkoj akciji ili planovima razvoja. Sve bi se to moglo učiniti i interaktivnom televizijom, ali i jedno i drugo miriše na recepciju informacija i demokraciju negoli na komuniciranje i antropokraciju.

Ekonomske, organizacijske i gnoseološke prednosti elektronički pisanih i zapisivanih informacija još ni izdaleka nisu dovoljno sagledane ni usvojene. Pored političkih i demokratskih prepreka, veliki protivnik novog antropokratskog civilizacijskog duha je staromodna i retrogradna organizacija rada, koja nije toliko nužna koliko se to birokraciji čini. Naime, tek se od 1820-ih uobičajilo dolaziti u tvornice. Prije toga se posao nosio kućama. Danas se ljudi polome da bi na vrijeme stigli na mjesto - nerada. Premda su plaćeni prema vremenu (rada), još uvijek su prisutne teške psihološke barijere da se posao započne kontrolirati radnim učinkom u vremenu, a ne paradiranjem na lokaciji rada. Ostati raditi u vlastitom domu ne samo da je jeftinije, jer se ne plaćaju sve moguće režije i troškovi radnog mjesta, nego je i mnogo ugodnije u socijalnom smislu. Teleradnik ne gubi život i živce na "socijalizaciju" dok čeka prijevozna sredstva, a njegov radni dan odvija se u okviru i dispoziciji čitavih 24 sata, unutar kojih on autonomno bira svoje pogodbeno radno vrijeme, ali prema svom psihičkom i spoznajnom optimumu. Ideali se mijenjaju s potrebama, pa je modernom društvu umjesto teritorijalističke, prostorne, potrebna *vremenska organizacija rada*. Rad u različito zonsko ali u isto kompjutorsko realno vrijeme! Za nesamozavaravajuće i neodlagajuće ljude ovo više nije samo vizija. To potvrđuju brojni primjeri svjetskih novinskih agencija, meteoroloških stanica, burzi...

Međutim, još od Fromma je općepoznato da se ljudi ako su nagovarani na drugo - boje slobode samih sebe. Naviknuti da im drugi organizira radno vrijeme i život mnogi pojedinci boluju ako im državni praznici potraju više no obično, a kamoli da zatraže ili postaju kreativno samodjelatni ljudi, što im je Karl Marx toplo preporučivao. I taj strah od samih sebe je ne manje važan razlog zbog čega se više moralizatorski nego operacionalistički prilazi novom duhu vremena i izgradnji novih komunikacijskih struktura. Nemali broj futurologa-etičara sklon je dijagnozama o mogućem tragičnom dehumaniziranju i samoootuđivanju, bude li se pojedinac oslobađao svih onih glupih, prehanpetih i slučajnih odnosa na radnom mjestu.

Bijeg s mjesta gdje pušači i dosadnjakovići truju prije je sloboda i razotuđenje, jer palijativna međuljudska komunikacija ustupa mjesto željenim, planiranim i izabranim profesionalnim i personalnim odnosima. Ljudi danas nemaju vremena ni za kreativniji rad ni za dublje interese i odnose koje su odista izabrali u suživotu, a kamoli za sve one na koje ih je osudila kontingencija radnog mjesta i potreba za zaradom. Ljudi nemaju vremena jer ne znaju organizirati vrijeme i zagospodariti njime. Ali i tu suvremena kompjutorska tehnologija može pomoći.

Da to nisu egotističke tlapnje, već dvodecenijska organizacijska tradicija, svjedoči priča o Big Macu. To nije veliki hamburger, već kompjutor tako nazvan 1960-ih u IBM-u. U njega su zaposleni morali pohranjivati svakodnevni izvještaj o svom radu, problemima na koje u njemu nailaze te o načinu i tempu njihovih rješavanja. Direktor tako nije morao činiti nemoguće, da odjednom bude prisutan na svim mogućim radnim mjestima i sastancima, već mu je bio omogućen istovremeni komunikacijski kontakt sa svim zaposlenima. Ali ne samo kontakt. Ovakva organizacija informiranja davala je promptni uvid u cjelinu zbivanja, tempo razvoja produktivnosti i - što je za našu analizu najvažnije - omogućila je "pakiranje" i raspoređivanje vremena prema potrebi i procesa rada i ljudi uključenih u taj proces. Distribucija vremena ranije je bila podložena čudi poslovnih struktura, radnim lokalitetima i anakronizmu fonopapirnatih medija. Gigantski razvoj IBM-a umnogome je pozitivno koreliran ovakvom simultanističkom organizacijom rada, koja se evidentno materijalizira u novim proizvodima i adekvatno nagraduje. Ništa manje značajan nije podatak da se tu veoma brzo osobno napreduje, pa statistički ispada da se u svake tri godine pojedinci penju za rang više.

Naravno, oni koji se više nemaju gdje popeti ili oni kojima i velika tvrtka postaje premala za njihove ideje - sami osnivaju vlastita poduzeća.

Jedan od njih bio je William W. Simmons¹⁰, do 1972. direktor za planiranje istraživanja u IBM-u, a potom predsjednik vlastite consulting tvrtke, danas vrlo indikativnog naziva, "Applied Futures, Inc.". Radeći za IBM, on se i pored kompjutorskog informiranja morao podvrgavati - licem u lice - sastancima s ljudima unutar i izvan ove kompanije, nervirajući se zbog toga što su ti sastanci bili manje produktivni no što je to uistinu moralo biti. Razmišljajući o tome, došao je do zaključka da u osnovi postoje tri faktora koji sprečavaju izražajnu efikasnost konferencijskog komuniciranja.

Prvi je nedostatak participacija, jer najčešće žute ili najmanje kažu upravo oni koji bi mogli najviše pridonijeti. Drugi je opravdani (kadrovski) strah ljudi da previše otvoreno eksponiraju svoje poglede, a treći odsutnost bilo kakvog načina kvantifikacije grupnog mišljenja na jedan objektivniji način.

Upravo jedan takav objektivniji način opredmetio je 1977. Simmons u obliku CONENSOR-a koji se sastojao iz tri dijela: display screena (ekrana), kontrolne konzole i seta pojedinačnih mini-terminala za svakog učesnika. Ovaj model 3000 omogućavao je sudionicima sastanaka da svoje mišljenje izraze ne samo anonimno već i brzo i uočljivo. Rezultati takvih izjašnjavanja pojavljivali su se kao kumulativni skor čitave grupe na ekranu. Glasanje o pojedinom pitanju otpočinjalo bi time što bi predsjedavajući aktivirao konzolu, a sudionici sastanka odabrali između 11 ponuđenih mogućnosti (od 0 do 10) za izražavanje slaganja ili protivljenja danom prijedlogu. (Nulom su se indicirale krajnje negativne, a s 10 pozitivne vrijednosti). Terminalom, kako je Simmons nazvao kutiju s dvije vrste prekidača, sudionici su mogli registrirati i intenzitet vlastitog uvjerenja,

¹⁰ William W. Simmons, *The Consensor: A New Tool for Decision-Makers*, "The Futurist", April,

pomoću pet gradijenata izraženih u postocima (0, 25, 50, 75 i 100). Sve te rezultate CONSENSOR automatski iskazuje na monitoru u obliku histograma. Takav uređaj zasad može raditi s 99 sudionika. Njegova posebna zanimljivost je ugradnja "troškovnog sata" koji se nalazi u desnom uglu ekrana. Umjesto da broji minute, taj sat broji dolare, a navija se prema cijeni radnog sata primanja izvršnih organa i drugih podrazumijevanih troškova. Pokazalo se da tako mjerene diskusije štede više vremena nego ako su mjerene minutama.

Sasvim je logično da je ovaj uređaj među prvima nabavila upravo ustanova koja štedi - novac: Chase Manhattan Bank. Nadalje, CONSENSOR se koristi i za strateško planiranje, kadrovsku evaluaciju i sl., pa je u upotrebi i u tvrtkama poput Xeroxa, Du Ponta, Avona... Odjel obrane SAD koristi se njime kao tehničkim interfaceom na sastancima oficira i tehničkih stručnjaka prilikom procjena relativne vjerojatnosti budućih alternativnih razvoja sistema i tehnologija naoružanja.

Ovom aparatu moguće je dodati štampač koji automatski daje rezultate grupnih ocjena, omogućiti direktnu vezu s kompjutorom programiranim da daje analizu izbornih rezultata i usporedbu s prošlim sastancima ili pridodati uređaj za telefonsko povezivanje, želi li se tko duhovno, odnosno decizionistički priključiti sastanku.

Nasuprot klasičnom oralnom sastanku, krunskom dokazu da je proces planiranja njegova vođenja najčešće uzaludno naivan, jer ljudi ne mogu kontrolirati svoj govor ili govoriti o solucijama problema, već samo kotrljati započetu grudu ideja, CONSENSOR pomaže da u svojim (predsjedavajućim) rukama ipak zadržimo zamišljeni pravac diskusije, sječući nepotrebne diskusije i usredotočujući se barem na bitna pitanja. Svakako da je CONSENSOR neupotrebljiv u sredinama u kojima se i nakon glasanja i usvajanja rješenja, ponovno i u nedogled stavljaju na dnevni red isti problemi i ista rješenja. Takvim pak "metodičkim sumnjama" ne može, nažalost, pomoći ni on.

Ali, iako koristan uređaj za brzo demokratsko reduciranje većine onoga što čovjek trenutno neće, CONSENSOR nije i proizvodno sredstvo za antropokratsko stimuliranje svega onoga što bi čovjek uistinu želio željeti. U svakom slučaju, on štedi naše vrijeme od troškova i autista.

Zaključimo li na koncu da je CONSENSOR elegantan način za izbjegavanje vulgarnog oportunitizma, da li bismo mogli reći da je "kompjutorsko konferiranje" onaj za sada jedini pravi samodjelatni oblik komunikacije, kako je sredinom prošlog desetljeća poručivao otac kompjutorskog sastajanja - Murray Turoff?¹¹ Čini se da tu nije toliko problem u dokazivanju koliko u usvajanju. Razvivši još 1971. svoj sistem EMISARI, primijetio je da ovakvi susreti i sastanci pomažu vrlo različitoj populaciji: gluhim i hendikepiranim, direktorima i domaćicama, doktorima i studentima, pružajući eklatantnu komunikacijsku šansu zemljama u razvoju.

Takva konferencija može trajati čitavih 24 sata, pa njeni učesnici mogu biti prostorno i vremenski disperzirani, "govoriti" i "slušati" u isto vrijeme.

Anoniman input vodi otvorenim i neinhibiranim diskusijama. Za razliku od razgovora licem u lice, gdje kurtoazija prisiljava sugovornika da trpi gluposti, konferencijskog "sučitača" na to ništa ne može prisiliti. On jednostavno dok čeka svoj red i termin za emitiranje može izmjenjivati lične poruke s onim tko mu na zakazanoj konferenciji ili izvan nje, poslovno ili intelektualno, više konvenira. U istom vremenu se može onda izmjenjivati više informacija, a dobivenom uštedom vremena dijelom otplatiti korištenje takvog konferencijskog sistema. A da bi se to iskoristilo, trebalo bi od vremena znati praviti novac, a ne dugove.

Otvorena anonimna komunikacija izbija, nadalje, trač-adute poltronima. Javna pak lična komunikacija između političara i političkih grupa činit će da i društvena komunikacija u cjelini postane ovisna o javnosti argumenata. Alan P. Hald¹² tako predviđa da bi struktura vlasti čak i mogla ostati nedirnuto, ali da bi se proces vladanja mogao dramatično mijenjati pojavom novih i novih oblika i kanala komunikacije. U takvim komunikacijski otvorenim društvima razvijat će se mreže konsenzusa kroz koje će teći široki procesi interakcije, a pojedinci čije će ideje i aktivnosti participirati tom konsenzusu zauzimati će pozicije vodstva u strukturi vlasti. Kao što se ljudi danas igraju Monopoly, smatra Hald, sutra će igrati Econogame, tj. donositi odluke, ići u tele-šoping, kupovati i prodavati kroz video-igru.

Međutim, pokazalo se već nebrojeno puta da virtualnu stvarnost ne mogu izgrađivati samo imaginacijske ekstrapolacije. Zbog toga za postignuće bolje stvarnosti nije nužna samo obećavajuća komunikacijska tehnologija, već i komunikacijski način mišljenja, djelovanja i ponašanja, preko čega često prelaze mnogi futurološki teoretičari i kompjutorski praktičari. Politika (široke) komunikacije mora postati bazom komunikacije (antropokratske) politike. Bez hrabrog i pametnog antropokratskog koraka čovječanstvo će novom komunikacijskom tehnologijom dobiti tek brža sredstva za transmisiju starih zabluda, sad pak vjerujući - na što je ovo znanstveno doba obavezuje - matematičkoj, statističkoj psihologiji usuglašavanja.

Sve te scijentističke metodologije i elektroničke tehnologije unatoč svojoj respektabilnoj kvantitativnoj validnosti - tek su sredstvo, a ne cilj spoznaje. Ono što čovjeka sprečava da valjano upotrijebi prednosti moderne komunikacijske tehnologije nije futur, nego prezent njegova karaktera, morala, razuma.

Lijenost da se služi tastaturom, birokratska potreba za kontrolom informacijskih tokova i interpersonalnih komunikacija (divide et impera), još uvijek isplativ (lažni) strah od dehumanizacije koju sadrže "demoni" kompjutora, industrijski i politički moćnici koji strahuju da će ih fluidnija i adaptivnija struktura upravljanja lišiti komocije moći, dnevnice i sekretarice koje se ne mogu trošiti preko terminala (uz svoju ženu), strah od dokumentiranja "poslova u četiri oka" i vlastitim egom motivirani pojedinci koji nikako ne mogu podnijeti anonimnost argumentacije - sve to još uvijek predstavlja prevagu nad potrebama za razvojem fleksibilnijih struktura za upravljanje, rješavanje problema i evaluaciju složenih planova, nad povećavajućom cijenom putovanja i snižavajućom cijenom kompjutorske opreme te efikasnijim dolaženjem do suštine razmatranih pitanja.

Između onoga što čovjek hoće i još neće nalazi se kompjutor koji čovjeku stoji na raspolaganju da pamti, obrađuje, transformira i ocjenjuje njegove podatke. Točne ili pogrešne. Ali ono što kompjutorsko konferiranje donosi kreativno novo jest mogućnost da ljudi povećaju i svoju stvaralačku sposobnost, pomoću spoznajnog rada drugih ljudi, u mnogo širem opsegu, kraćem vremenu i bržem ritmu no što se to dosadašnjim komunikacijskim medijima i tehnologijama postizalo.

Epistemološka organizacija (intelektualnog) rada

Papirnata tehnologija produkcije i obrade teksta donijela je svoja pravopisna, tj. interpunkcijska komunikacijska pravila, i ona se već četiri stoljeća nisu mijenjala niti se trebaju mijenjati. No zahvaljujući širenju personalnih kompjutorskih mreža i "pisanoj konverzaciji", na djelu su novi načini upotrebe pisane riječi, što prirodno iziskuje i

razvitak novih konvencija komuniciranja. Ne više toliko s obzirom na prostor (papir) koliko na vrijeme (simultanost koju nudi kompjutor).

Ako suvremena elektronička tehnologija donosi nove jezične sadržaje, isto tako možemo reći da i kompjutorska logika podjednako utječe na oblik (za)pisanog jezika. Jedan od osnovnih problema takvog "ekranskog jezika" sastoji se u tome što se ne može odmah razumjeti da li je onaj koji s nama komunicira završio ispisivanje svojeg iskaza ili je pak uzeo stanku da ga bolje promisli, formulira i tek onda ispiše. Zbog cijene "kompjutorskog vremena", pogotovo "raspisuje" li se međugradski ili štoviše međukontinentalno, to nikako nisu sporedni problemi.

Međutim, već postoji nekoliko znakova interpunkcije kompjutorskog teksta:

(a) označuje kraj vlastite i spremnost za prijem tuđe poruke;

#2 označuje zahtjev za prekidom komunikacije u trajanju od dvije minute;

D označuje spremnost da se prime data, audio ili video signali;

■ označuje konac konverzacije.

Lane Jennings futurološki obećaje da nam u tim stankama neće biti dosadno, jer će kompjutorska konverzacija budućnosti biti "multimedijski posao gdje će se muzika, glas, TV, te slike, karte i čak animirani filmovi moći spajati s pisanim dijalogom".¹³

Ta će nova "pisanost" u mnogo slučajeva morati dočaravati i ono što se govorom postizalo bojom ili intenzitetom glasa. American Type Founders Company prihvatila je novi znak nazvan "interrobang", spojeni uzvičnik i upitnik(!?), čime se u isti mah izražava čuđenje i sumnja, a ljubljanska televizija npr. učinila je velik korak u razvitku "pisanosti" time što upravni govor, citat, pjesmu i sl. piše ili emitira unutar titla - kurzivom.

A da danas pisati slova sve više znači tipkati i emitirati ih, i to ne samo putem televizijskih, teleteks, video i kompjutorskih sistema, već i na ulici i trgovini, pokazuju sve rašireniji iluminacijski, kinetički emiteri. Odavno na registar kasama u trgovinama ili prilikom plaćanja računa na autoputovima vidimo elektronički ispisivane cijene, što nesumnjivo utječe na unapređenje one najraširenije svakodnevne praktične komunikacije i neusporedivo efikasnije štedi vrijeme i nesporazume (pogotovo strancima). Nije više rijetkost vidati tekuće elektroničke poruke na pedalj visokim i od metar nadalje širokim emiterima ispred ili u izlogu kakve trgovine. Time je dobivena mogućnost da se svakodnevno informira o postojećim ili novonabavljenim artiklima, uvjetima kupnje i sl. što trgovca oslobađa mehaničkog ponavljanja, a potrošača ne manje dosadnog zapitkivanja.

Razlomivši ovaj komunikacijski čin na proste faktore, dolazimo do proste ali također i komplicirane činjenice da čovjeka obično zamaraju isti podaci i da ga više privlači obrada novih i odabranih. Protagonisti oslobađanja ljudskog rada ne bi smjeli više previdati ovu neugodnu barikadu. Takva nova tekstualna organizacija impersonalnog komuniciranja donijet će ne samo uštedu suvremenog "trkačkog" vremena već i kvalitativni pomak u organizaciji intelektualnog rada uopće. Jer, kako se stvari sada odvijaju, ima mnogo izgleda da posao sutrašnjice postane ono što je recimo Karl Marx po čitave dane radio u British Museumu: analizirao, obrađivao, uspoređivao i sintetizirao informacije.

Oslobodenje slobode sutrašnjice umnogome će ovisiti o psihološkom i gnoseološkom stanju čitača-pisca, tj. tekstopisca. "Zamislite", poziva Reed Larson, "da

ste neki pisac; novinar, romansijer, teorijski biolog. Shvaćate da vaša sposobnost da budete koncentrirani i produktivni veoma ovisi o stanju vašeg duha. No vaše je stanje duha nepredvidivo i teško ga je kontrolirati. Katkada možete raditi satima. Drugi put, svi uvjeti izgledaju dobri, ali nema koncentracije."¹⁴

Trebaju nam dakle i informacije o sebeznanju, anticipacije psihološkog i epistemološko-metodološka kontrola samih sebe, s jedne, unutarnje strane, i operativna podrška "Knowledge Engineeringa" ("inženjerskog znanja", tj. mogućnosti kompjutorskog pohranjivanja i korištenja znanja) u okviru svakog psihološkog stanja i svake spoznajne faze, s druge, vanjski strane. Inteligentni kompjutor već nam sada može pronalaziti odgovarajuću literaturu, "šapnuti" ili ispraviti neku riječ prilikom pisanja. Sutra će biti osposobljen da nam pruži odgovarajuću istraživačku metodologiju, statističku verifikaciju argumenata ili pak relevantni misaoni algoritmi obrade pronađenih ili komuniciranih informacija. Takva sredstva, međutim, trebat će nam ne više samo radi ekonomskog već i radi gnoseološkog, kulturnog, humanizacijskog načina rješavanja i osobnih i društvenih pitanja.

Stoga naročito valja pratiti krivulje ljudskog mišljenja i vrednovanja te razvoja duhovnih potreba u aktu njihova nastajanja i ostvarivanja i otuda iskušavati, predviđati i tome davati tehnološku ili informacijsku podršku, a ne samo - što na nesreću rade ljudi i zemlje u razvoju - kopirati i inovirati stranu tehnologiju banalnih zastarijevajućih potreba.

Trčeći za (elektroničkim) stvarima, nećemo prestići duh. A samo spoznajno, a ne puko repetitivno stvaralaštvo rađa nove stvari podrške novih duhovnih zadovoljstava. Najvažnija sposobnost budućnosti postaje sposobnost da se u ovoj informacijskoj ekspanziji izabere, na miran a ne eksplozivan način, ono što uistinu predstavlja ljudsku informaciju, informaciju za nepatvorene ljude. To je sposobnost čovjeka da usprkos tragičnosti vlastite međuljudske i međuljudske i međunarodne nemogućnosti ostane *πολυλογία* (razgovorljiv). Zbog toga mu je za njegov unutarnji i individualni, generički i kozmički opstanak nužna *πολυ-λογος* (mnogogovorenje) - ali po mjeri antropokratizma, tj. ljudskog, društvenog čovjeka, stvarnog zajedničkom budućnošću čovječanstva, a ne hirovito nametnute nacionalno-državne prošlosti. Čovjeka građenog uzajamno planiranim, a ne autarkijsko potrajbanim vremenom. Čovjeka strpljivog i kadrog da za mikrokozam sporazumijevanja uloži makrokozam razumijevanja.

Danko Plevnik

THE ANTHROPOCRATICISM OF THE LITERAL POLILOQUE

Summary

Precise communication suits the ascending society of science and information. The precision in question is most fully achieved through written communication. Yet communication is increasingly electronic: the so-called communication secures both depth and breadth of argumentation at the same time. Because of social, political, or personal prejudices many proven advantages of communication through contemporary electronic devices are not used sufficiently. The author believes that their use cannot be postponed if we wish to move from democratic outvoting to anthropocratic argumentation. However, in this process priority must be on the side of self-knowledge and the communication of insights and not on that of a fetishism of technology and the media.